

УДК 343.712.3

В.В. ОЛШЕВСЬКИЙ

Національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Визначені та досліджені основні типові ознаки елементів криміналістичної характеристики викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів; наведені комплекси науково-методичних рекомендацій щодо оптимізації процесів розслідування даного виду злочинів.

Розслідування злочинів – специфічна пізнавальна та організаційно-тактична діяльність, сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації і встановленням законом порядку її одержання [1, с.255]. Протидія злочинній діяльності відбувається шляхом розкриття, розслідування та попередження злочинів, що охоплюється поняттям криміналістичної діяльності. Наукове криміналістичне пізнання відбувається через відповідну дослідницьку діяльність, об'єктами якої є злочинна діяльність та діяльність із розкриття, розслідування і попередження злочинів. Результатами наукової криміналістичної діяльності є розробка теоретичних положень, рекомендацій з окремих методичних, організаційних або тактичних аспектів практичної криміналістичної діяльності. Значне місце при цьому відводиться науковим розробкам методик розслідування окремих видів та груп злочинів (окремим методикам розслідування злочинів).

Із самого початку процесу формування методики розслідування окремих видів злочинів відчувалася необхідність надання певної системи узагальнених відомостей про найбільш виразні ознаки даного виду злочинів, що має передувати безпосередньо розробці комплексів методичних рекомендацій. На різних етапах становлення методики науковці-криміналісти вирішували це питання по-різному. На підставі аналізу й узагальнення різних методологічних підходів до визначення вихідних засад побудови системи окремої методики розслідування переважна більшість науковців схилиється до думки, що основою побудови окремих методик є криміналістична характеристика злочину [2, с.23; 3, с.11-12].

Криміналістична характеристика, акумулюючи значні комплекси об'єктивних даних стосовно різних аспектів злочинної діяльності певного виду, систематизує їх та видає у вигляді програмованого знання, яке є важливим елементом у структурі окремої методики розслідування злочинів. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні криміналістичної характеристики та її структури. Питання про поняття і зміст криміналістичної характеристики злочинів належить до числа гостро дискусійних. Ряд криміналістів (Р.С. Белкін, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.Ю. Шелітько, А.Ф. Волобуєв) визначають криміналістичну характеристику, виходячи із сукупності загальних, типових ознак, властивих окремим видам злочинів. Інші автори (В.Г. Танасевич, В.О. Образцов, Т.О. Седова) вважають, що криміналістична характеристика – це відображення об'єктивної дійсності події злочину в цілому і всіх його

елементів, які сприяють вчиненню та приховуванню злочину. Третя група авторів (І.О. Возгрін, М.О. Селіванов, М.П. Яблоков) розглядає криміналістичну характеристику як сукупність взаємозалежних загальних і індивідуальних ознак даної події. Четверта група авторів (М.В. Салтевський, О.В. Старушкевич, С.О. Сафронів) розглядає її як інформаційну модель, яка являє собою “кількісно-якісний опис” типових ознак конкретного виду (групи) злочинів, “який відображає кореляційні зв'язки між ознаками, що дозволяють будувати прогностичні моделі подій, які розслідуються, будувати криміналістичні версії щодо об'єктів, які розшукуються, конкретних осіб, причетних до злочину” [4, с.30].

Викладене дозволяє сформулювати наступне визначення поняття *криміналістичної характеристики злочинів* – це інформаційна система, що складається з криміналістично важливих і закономірно взаємозалежних ознак виявлених у процесі узагальнення практики розслідування і судового розгляду певної категорії злочинів і виражених у певній їх сукупності, виділеній відповідно до об'єктивно діючих закономірностей.

До типових ознак криміналістичної характеристики викрадення людини відносять: предмет злочинного посягання, спосіб, механізм, умови, час, місце та обстановку вчинення злочину, дані про особу жертви злочинного діяння, особу злочинця, цілі і мотиви його злочинної поведінки, типові сліди злочинів, а також знаряддя і засоби вчинення злочинів [5, с.249-274]. Проаналізуємо їх.

Предмет і об'єкт злочинного посягання. В даному виді злочинів об'єктом виступає свобода людини, її особиста недоторканність. Свобода людини обумовлює її особисту недоторканність, що є її складовою і невід'ємною частиною і повинна гарантуватися у визначених межах суспільством і державою. Безпосередній об'єкт викрадення людини – її свобода – виступає як єдиний об'єкт дуже рідко. Проведене нами дослідження показало, що в 78 % випадків до викраденого застосовувалося фізичне насильство, а в 86 % – мотивом викрадення людини була користь. Отже, до додаткових об'єктів даного злочину нерідко відносяться честь і гідність, здоров'я і безпека людини, право власності.

Предмет злочинного посягання при викраденні людини виражений у формі типових характеристик особистості і даних про поведінку жертви злочину. Особливо важливе криміналістичне значення жертва викрадення набула в зв'язку з економічними перетвореннями, в результаті яких

у суспільстві виокремилася коло осіб з достатньо високим рівнем доходів. Вони, в першу чергу, становлять підвищений інтерес для осіб з корисливою і корисливо-насиленою спрямованістю особистості.

Аналіз слідчої і судової практики свідчить, що в 80 % випадках мають місце викрадення підприємців, працівників комерційних структур (менеджерів, комерційних директорів, адміністраторів тощо), їх близьких родичів з метою одержання викупу, заволодіння майном та цінностями, що їм належать, нав'язування їм послуг з охорони певних об'єктів, повернення дійсного або уявного боргу. При цьому викрадений, як правило, є громадянином України (68 %), значно рідше – громадянином іншої держави СНД (24 %), далекого зарубіжжя – 8 %.

При вивченні жертви злочину як елемента криміналістичної характеристики необхідно враховувати закономірності віктимізації - перетворення осіб у жертви злочину [6, с.36-37, 39] - і забезпечувати комплексний підхід до вивчення фактора жертви злочину. Аналіз кримінальних справ про викрадення людей дозволяє виділити групи жертв, які характеризуються підвищеною віктимністю.

Перша група - особи, які займаються підприємницькою діяльністю або працюють у різних комерційних структурах; одержують від цієї діяльності високі доходи; їх близькі родичі (чоловік, дружина, діти). Друга група - особи, що одержали в борг від кредитора на певний час гроші або товарно-матеріальні цінності для їх реалізації і не повернули у встановлений термін. У дану групу можуть входити будь-які громадяни незалежно від їх сімейного, посадового і суспільного стану. У 51 % випадків таких людей викрадають з метою повернення боргу, який злочинці намагаються стягнути (і згодом стягнуть) у більш високому розмірі, причому борг може бути як дійсним, так і уявним. Подібні викрадення можуть бути вчинені як самими кредиторами, так і іншими особами, у тому числі найманими. У 18 % випадків викрадення людини вчиняли особи, найняті кредитором. Третя група - особи, що займаються будь-яким незаконним промислом і одержують від цього високі доходи. Як правило, вони не платять податки (повії, сутенери тощо). Викрадення їх з корисливою метою зустрічається на практиці в 13 % випадків. До цієї ж групи можна віднести також осіб, які вчиняють злочинні дії щодо підозрюваних. Четверта група - самотні люди похилого віку, інваліди, а також алкоголіки, наркомани. У 8 % випадках їх викрадали з метою заволодіння майном, що належало їм (квартирою, автомобілем, цінностями). П'ята група - інші громадяни. У дану групу може потрапити будь-яка людина, яка своєю поведінкою, способом життя провокує злочинця на вчинення викрадення. Іноді злочинець може помилитися щодо доходів потерпілого із зазначеної групи. У дану групу входять також жертви, викрадені не з корисливою метою, а з помсти, ревнощів та інших подібних мотивів. Особи цієї категорії складають близько 3 % від загального числа викрадених.

Таким чином, потенційна віктимність жертв викрадення обумовлена двома обставинами: майновою заможністю і комплексом негативних звичок. За інших рівних умов по мірі зменшення прибутків знижується і рівень віктимності потенційних жертв.

Дослідження показало, що найбільшою віктимністю володіють дорослі чоловіки, яких викрадали в 89% випадків. Серед викрадених жінок 2,5 % знаходилися у стані вагітності. Віковий склад викрадених характеризується наступними даними. У 11 % випадках викраденню піддалися особи у віці до 20 років; у 64 % - від 20 до 35 років; у 16 % - від 35 до 45 років; у 8 % - старше 45 років. В останню вікову групу звичайно входять самотні пенсіонери, інваліди й алкоголіки, викрадення яких іноді закінчується вбивством (12 % випадків). Таким чином, пік віктимності приходить на 20-35 років. Із зменшенням чи збільшенням віку рівень віктимності знижується.

Слідчій і судовій практиці відомі випадки викрадення відразу декількох осіб. Вони складають 10 % від загального числа вивчених кримінальних справ. Жертви злочину в 75 % випадків характеризувалися позитивно. У той же час 16 % потерпілих мали від однієї до трьох судимостей за вчинення насильницьких, корисливих і корисливо-насиленою злочинів.

При розробці криміналістично значимої типології жертв викрадення не можна не враховувати характер їх зв'язків зі злочинцем. За цією ознакою можна виділити чотири групи. Перша група - особи, відносини яких зі злочинцем виникають у момент вчинення злочину (35 %). Друга група - особи, відносини яких зі злочинцем розвивалися в рамках випадкового знайомства (23 %). Третя група - особи, відносини яких зі злочинцем формувалися в рамках особистого знайомства (40 %). Четверта група - особи, що знаходилися зі злочинцем у подружніх, родинних та інших близьких відносинах (2 %).

Найбільшою віктимністю при вчиненні розглянутого злочину характеризуються особи, які займаються підприємницькою діяльністю або працюють у комерційних структурах, у зв'язку з чим аналізу були піддані саме їх взаємини зі злочинцями. Серед них, у свою чергу, можна відокремити наступні типові групи: 1) жертви, відносини яких зі злочинцем розвивалися як у компаньйонів по бізнесу (31 %); 2) конкуренти по бізнесу (16 %); 3) жертви, не пов'язані зі злочинцями діловими відносинами (53 %).

Основний предмет аналізованих злочинів - людина як біосоціофізичний організм. Однак оскільки це посягання має в основному корисливий характер, остільки в якості додаткових його об'єктів виступають кошти в українській чи іноземній валюті (55 %), об'єкти нерухомості (12 %), автомобілі вітчизняного чи іноземного виробництва (19 %), коштовності й антикваріат (5 %), інше майно (10 %). Іноді в коло таких предметів потрапляють будівельні матеріали, сировина, устаткування, радіо і відеоапаратура, акції підприємств, різного роду документи, боргові зобов'язання, розписки тощо.

Наведені дані можуть бути використані для висування версій, планування оперативно-розшукової і слідчої діяльності, провадження слідчих дій.

Способи і механізм викрадення людини Значний обсяг інформації про злочин міститься в способі вчинення злочину. Не випадково ряд криміналістів вважають його головним елементом криміналістичної характеристики злочину, тому що він визначає основні шляхи і напрямки розслідування [7, с.57-75].

Викрадення людини охоплює навмисні протиправні дії, спрямовані на таємне або відкрите захоплення і вилучення живої людини зі звичного середовища її перебування всупереч її волі, переміщення її та утримання в іншому місці, поєднані із застосуванням насильства або обману. Аналіз кримінальних справ про викрадення людини показав, що при вчиненні згаданих злочинів для впливу на жертву та інших пов'язаних з нею осіб злочинці завжди використовують методи психічного і фізичного насильства. До найбільш розповсюджених із них відносяться:

- висловлення на адресу жертв і близьких їй людей погроз убивства, заподіяння тілесних ушкоджень, знищення майна, поширення компрометуючих відомостей. У 75 % випадків злочинці загрожують жертві при її захопленні і переміщенні; у 86 % - при її утриманні. У 10 % посягань злочинці висловлювали погрози на адресу рідних жертви та близьких їй осіб. Дуже часто для більшого залякування жертви злочинці супроводжують психічне насильство демонстрацією зброї і різних предметів, пристосованих для заподіяння фізичної шкоди. В одних ситуаціях (26 % випадків) злочинці загрозували жертві холодною зброєю (ніж, кастет тощо), в інших (12 %) - вогнепальною зброєю, у третіх (7 %) - газовою, а іноді (11 %) - предметами, які використовуються як спеціальні засоби залякування (сокира, праска, паяльник тощо);

- безпосереднє фізичне насильство над жертвою і близькими їй людьми. У 16 % випадків до жертви застосовувалися катування у вигляді підвішування за ноги, припикання тіла різними предметами. Кожній сьомій жертві заподіяна тяжка чи середньої тяжкості шкода, а в 3 % випадків результатом таких катувань стала смерть. Причому смерть наставала внаслідок як навмисних дій злочинців у зв'язку з активним опором жертви, так і необережних.

Одним зі способів викрадення людини є обман. Ціль його полягає в тому, щоб забезпечити появу жертви у визначеному, безпечному для злочинців місці. Подібним способом викрадення людей було вчинено у 25 % випадків. Для забезпечення безпеки злочинців у процесі переміщення іноді жертва приводиться у безпорадний стан за допомогою наркотиків, алкоголю, лікарських препаратів (5 % випадків).

Досить рідкі випадки вчинення даного злочину шляхом використання збігу несприятливих для потерпілого обставин (2 %). Такого роду обставини можуть бути викликані тяжкою хворобою близької людини, стресовим станом потерпілого тощо. Останній в свою чергу, як правило, обумовлюється іншими, не пов'язаними зі злочинними діями подіями або фактами.

Важливе криміналістичне значення мають відомості про способи переміщення жертви. Проведене нами дослідження свідчить про те, що 76 % від загальної кількості викрадених переміщали на легкових автомобілях, які належать злочинцям або жертвам, 6 % - на таксі, викликаному викрадачами, 5 % - на громадському транспорті, 13 % - за допомогою інших транспортних засобів. Переміщення 47 % потерпілих здійснювалося в межах одного населеного пункту, а 22 % - у межах одного району, 15 % - у межах однієї області, 16 % потерпілих були вивезені за межі області й регіону.

Способи викрадення людини вказують на те, що напад на жертву, її захоплення досить часто (20 % випадків) не є для неї несподіванкою, оскільки цьому передують, як правило, дії, пов'язані з висуненням певних вимог, висловленням погроз, хуліганством. Дану обставину необхідно враховувати при розслідуванні злочинів даної категорії.

У механізмі вчинення викрадення людини можна виділити наступні деталізовані етапи: 1) вибір жертви посягання; 2) збір відомостей про жертву; 3) розробка плану викрадення; 4) визначення кола учасників викрадення, їх функцій та ролей; 5) підготовка необхідних знарядь і засобів, необхідних для вчинення злочину, а також місця утримання викраденого; 6) напад, захоплення, вилучення, переміщення і утримання людини в передбаченому для цього місці поєднані із застосуванням насильства до потерпілого; 7) висунення певних вимог; 8) вплив на жертву чи її близьких; 9) реалізація пред'явлених вимог; 10) легалізація майна здобутого злочинним шляхом або прав на володіння цим майном; 11) приховування слідів злочину та участі у його вчиненні конкретних осіб.

При здійсненні дій, спрямованих на викрадення людини, злочинці використовують різні способи приховування злочинів залежно від стадії реалізації злочинного задуму, а також від того, що саме хочуть приховати злочинці. Так, наприклад, на етапі безпосереднього вчинення злочину, особливо тоді, коли викрадення людини відбувається відкрито, у присутності очевидців, і є ймовірність того, що хтось з потерпілих або свідків запам'ятає одного або кількох злочинців, з метою ускладнення або виключення їх подальшого впізнання або опису ознак зовнішності для складання словесного портрету, злочинці вживають наступних заходів: одягають маски на обличчя; негайно (у перші миті нападу) вимагають, щоб усі присутні встали обличчям до стіни, лягли на підлогу обличчям вниз тощо.

У більшості випадків злочинці планують зберігати у таємниці місце утримання викраденого (хоча б протягом якогось часу). Тому, вони докладають великих зусиль до приховування слідів, що можуть бути ними залишені в процесі транспортування захопленої особи до цього місця. У цих цілях використовуються наступні способи: заміна державних номерів на використовуваних автомашинах на фальшиві, у тому числі викрадені з інших автомашин при підготовці до вчинення злочину розглянутої категорії або здобуті іншими шляхами; використання автомашин, викрадених спеціально для вчинення даного злочину або тих, що виявилися в розпорядженні членів злочинної групи з інших причин; кількаразова зміна маршруту і напрямків руху в процесі транспортування (у тому числі й у випадку використання громадського транспорту); негайний (після використання) продаж транспортного засобу сторонній особі за заниженою ціною (у першу чергу, з умовою вивозу в інший регіон, у ближнє або далеке зарубіжжя); зміна кольору, фарбування транспортного засобу як до, так і після використання його для вчинення розглянутого злочину (іноді з інсценуванням дорожньо-транспортної пригоди, результатом якої стали ушкодження, які вимагають перефарбування кузова автомашини); інсценування дорожньо-транспортної пригоди, в результаті якої знищується або сильно пошкоджується використаний в злочинних

цільях транспортний засіб.

Злочинці також вживають заходів із приховування місця, де утримується захоплена особа (якщо це місце невідоме спочатку), а також спрямованих на унеможливлення упізнання потерпілого в той час, поки він знаходиться в цьому місці сторонніми особами. У випадку присутності в цьому приміщенні таких осіб потерпілого переміщують в ту частину приміщення, де менш ймовірна його зустріч із третіми особами, або вдягають на особу потерпілого пов'язку (маску). За великим рахунком і передачу вимог через посередника, у записці, яка виконана зміненням почерком або складена з вирізаних букв, також варто розглядати як спосіб приховування злочину. До таких дій прибігають найчастіше тоді, коли хочуть хоча б на деякий час сховати або ускладнити встановлення осіб злочинців.

У випадку, коли викрадення людини здійснюється за замовленням (за винагороду), для ускладнення встановлення замовника, а отже, й істинних цілей і мотивів злочину, можуть бути використані послуги посередника (або навіть групи посередників, використовуваних послідовно).

Мотив і ціль викрадення людини та особа злочинця
Мотив - спонукальна причина, те, що штовхає людину на виконання певних дій, те, заради чого вони відбувається. Ціль - уявне передбачення результату діяльності, що направляє і регулює людську діяльність, зміст якої залежить від об'єктивної дійсності і реальних можливостей суб'єкта [8, с.33-35].

За цілями викрадення людини можна виділити наступні його види з метою: одержання викупу від рідних, близьких, інших осіб, заволодіння майном потерпілого чи правами на нього; продажу; використання її праці; домогтися виконання певних дій, які сама викрадена особа або її близькі зобов'язані зробити (віддати борг, виплатити суму заробітку); викрадення дитини з метою її наступного приєднання, передачі іншим людям; викрадення дитини з метою її наступної підміни; з метою втягування у проституцію, залучення до іншої протиправної діяльності (вживання наркотичних засобів); з метою обміну викраденого на іншу людину (наприклад, на заарештованого, або що знаходиться в установі з виконання кримінальних покарань); здійснення насильницьких статевих актів, іншого сексуального насильства; проведення експериментів, дослідів, зокрема медичного характеру за участю викраденого; наруги над особистістю, побиття, заподіяння тілесних ушкоджень, катування; вчинення наступного вбивства, у тому числі ритуального, маніакального характеру; перешкоджання нормальній діяльності підприємства, установи, організації; створення родини шляхом примусу (без реєстрації шлюбу або з подальшою його реєстрацією); одержання від викраденого чи його близьких важливої інформації, у тому числі конфіденційної, ділової.

Основою корисливого мотиву вчинення злочинів розглянутої групи є одержання вигоди у майбутньому. При цьому вигода може бути матеріальною, нематеріальною або мати змішаний характер. Найчастіше викрадення людей відбуваються з корисливих (86 %) випадків, хуліганських (11 % випадків) або мотивів помсти (3 % випадків). У сучасній Україні з користі людей викрадають з метою одержання викупу (25 % випадків), повернення дійсного чи

уявного боргу (42 % випадків), нав'язування послуг з охорони об'єктів (19 % випадків), інших корисливих цілей (14 % випадків). Даного роду обставини обумовили багато в чому наш інтерес до теми дослідження.

Необхідно мати на увазі, що мотиви злочинної поведінки пов'язані, насамперед, з особою злочинця. Про мотиви можна судити по тих обставинах, що супроводжують викрадення людини: місце, часу захоплення, характеру пред'явлених вимог, особі потерпілого тощо. Крім того, слід зазначити, що у випадку вчинення злочину групою осіб мотиви різних учасників групи можуть не збігатися. Якщо лідер групи висуває майнові вимоги, то це не означає, що мотиви інших членів групи аналогічні: в останніх часто зустрічаються суцільно хуліганські мотиви, ніяк не пов'язані з висловленими корисливими. Особливо часто така ситуація характерна для випадків викрадення дитей забезпечених у матеріальному плані батьків: рядові члени злочинної групи, іноді навіть приблизно однієї вікової групи з потерпілим, беруть участь у вчиненні злочину, бажаючи тільки показати свою перевагу над ним, не переслідуючи при цьому часто навіть цілей отримання за це винагороди.

У випадку вчинення викрадення людини на замовлення у виконавців, швидше за все, будуть корисливі мотиви (одержання винагороди), а в замовника мотиви можуть бути іншими. Хоча в такому випадку не виключається можливість існування корисливих мотивів і в замовника, і у виконавців, але власне «користь» може істотно розрізнятися як по вартісному значенню, так і за змістом.

Дані про особу злочинця по справах про викрадення людини схожі з аналогічними показниками по справах про вимагання [9, с.32-44]. Це обумовлено тим, що у 82 % випадків викрадення людей пов'язані з вимаганням у них грошей, майна, цінностей, які іноді навіть передують викраденню.

Вивчення слідчої і судової практики свідчить, що злочинці-чоловіки складають 90 % осіб, які беруть участь у викраденні людини. Жінкам, зазвичай, доручається догляд за викраденим (готування їжі, годування) або повідомлення рідним про вимоги викрадачів. Іноді жінки виступають у ролі організатора злочину. Віковий склад злочинців характеризується такими даними: 14-18 років – 2 %; 18-20 років – 7 %; 20-25 років – 33 %; 25-30 років – 26 %; 30-35 років – 17 %; 35-40 років – 10 %; 40-45 років – 4 %; понад 45 років – 1 %. Ці дані вказують на те, що найбільш криміногенними є особи у віці від 20 до 35 років (76 %).

Викрадачі мають досить високий освітній рівень. Більше 80% з них мають середню чи середню спеціальну, а приблизно 15% - вищу і незакінчену вищу освіту. Викрадення людини однією особою - досить рідке явище (5 % серед вивченої сукупності). Як правило, об'єктом викрадення є малолітня дитина. В основному ж викрадення людей вчинюються групою осіб за попередньою домовленістю (64 % випадків) або організованою злочинною групою (30 % випадків). Серед злочинних груп, які потрапили в поле зору нашого вивчення, тих, що спеціалізуються виключно на викраденні людей, не виявлено, так само як і злочинних організацій. Найчастіше викрадення вчинюються об'єднаннями дрібних слабо організованих груп.

Злочинні групи, які вчиняють викрадення людей, відрізняються озброєністю і технічною осначеністю. Як правило, вони озброєні ножами, обрізками, газовими пістолетами, вогнепальною зброєю (45 %), іноді в якості зброї використовуються предмети господарсько-побутового призначення (15 %). Найчастіше злочинні групи мають у своєму розпорядженні автомобілі, радіотелефони, пейджері, наручники (82 %). Окремі групи прослуховують ефір за допомогою портативних радіостанцій.

Важливе значення для характеристики особи викрадачів має рід їх занять. Серед них 39 % складають особи без визначеного роду занять; велика частка осіб, що займаються забороненими видами діяльності, 22 % - підприємці і працівники комерційних структур, 16 % - працівники приватних охоронних структур, 10 % - студенти, слухачі закладів освіти, 12,5 % - інші особи. У вчиненні 2 % злочинів брали участь колишні або діючі співробітники правоохоронних органів.

За результатами проведеного аналізу нами встановлені соціально-психологічні риси, притаманні особам, які вчиняють викрадення людей: основою їх життєвої позиції є орієнтація на збагачення за будь-яку ціну (66 %); майже повна відсутність або обмеженість моральних принципів (29 %); надзвичайна жорстокість (17 %); схильність до ризику та гострих відчуттів (15 %); особи, чий соціально-психологічний портрет, подібний до пересічних законослухняних громадян (4 %).

Досить часто серед названої категорії осіб зустрічаються ті, що мають нервово-психічні аномалії, патологічні риси характеру (22 %). Мова йде про так звані психічні аномалії в межах хворобливих станів або патологічні розлади. Особливу небезпеку представляють злочинні групи, очолювані такими особами. До психологічних особливостей психопатів збудженого типу, що найчастіше зустрічаються серед корисливо-насильницьких, агресивних злочинців (до типу яких, як правило, відносяться особи, що вчиняють викрадення людей), належать прагнення до реалізації неадекватно завищеної самооцінки, нетерпимість до протидії, тенденція до домінування і володарювання, упертість, уразливість, схильність до самовираження через насильство тощо.

Час, місце і обстановка викрадення людини. При розробці криміналістичної характеристики будь-якого виду злочинів важливу роль відіграють типові дані про час, місце і обстановку їх вчинення, адже вони являють собою також обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі (ст.64 КПК України). При розслідуванні викрадення людини істотно значення має не тільки час вчинення злочину, тобто захоплення потерпілого (час доби, число, місяць, рік), але і час переміщення та утримання людини, а також час, витрачений на підготовку до вчинення злочину, час, що минув із моменту захоплення до моменту потрапляння інформації про злочин до правоохоронних органів. Крім того, при вирішенні питань кримінально-процесуального і криміналістичного (тактичного і методичного) характеру повинен враховуватись вплив фактора часу на процес пізнання злочинної події.

Найбільша кількість викрадень людей припадає на період з 12 до 20 години (55 % посягань). Час переміщення

коливається від декількох десятків хвилин до 1-2 діб. Час утримання викраденого розподіляється в такий спосіб: до однієї години - 1%, кілька годин - 35 %, понад добу (до одного тижня) - 44 %, понад тиждень (до одного місяця) - 14 %, понад місяць - 6 %. Судово-слідчій практиці відомі випадки утримання викрадених протягом одного року.

Тривалість часу утримання викраденого залежить від того, наскільки швидко умови його звільнення будуть повідомлені зацікавленим особам (рідним, компаньйонам, офіційним особам, представникам правоохоронних органів, посадовим особам органів влади) і виконані останніми, або від того, як швидко буде встановлене місце перебування потерпілого і успішно проведена операція з його звільнення. Під місцем вчинення викрадення людини варто розуміти не тільки місце її захоплення, але і місця переміщення, утримання, одержання викупу чи оформлення майнових прав. Проаналізуємо узагальнені дані про них.

В результаті проведених нами досліджень було встановлено, що безпосередні місця захоплення людини розподіляються наступним чином: квартира жертви (33 %); місце її роботи (32 %); громадське місце - вулиця, сквер, парк, площа (27 %); офіс або квартира знайомих викраденого (5 %); місця відпочинку і розваг - кафе, бар, ресторан (3 %). Місце для таємного утримання викраденого у переважній більшості випадків (66 %) готується заздалегідь. Як правило, злочинці утримують свої жертви у квартирах, отриманих за договором найму (31 %), у готелях (11 %); у приміщеннях, що належать жертві (8 %); на дачах, у гаражах, інших нежилых приміщеннях, які належать злочинцям (24 %); у квартирах знайомих викрадачів (6 %); в інших приміщеннях, пристосованих для цього, - будинках, що знаходяться на капітальному ремонті, підвалах і на горищах (10 %); контейнерах, покинутих автомобілях (9 %), інших місцях (1 %).

Підсумовуючи положення криміналістичної характеристики викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів, хотілося б зробити кілька суттєвих висновків методичного характеру:

1. Криміналістична характеристика викрадення людини є перевтіленням криміналістичного аналізу даного виду злочину, організованого в інформаційну форму, а також складовою частиною відповідної методики, її першим і визначальним структурним елементом, вихідною теоретичною й інформаційною базою для розробки окремих методичних комплексів рекомендацій.

2. Криміналістична характеристика викрадення людини - це система відомостей про предмет злочинного посягання, спосіб і механізм злочину, місце, час і обстановку вчинення злочину, особу злочинця, знаряддя і засоби вчинення злочину, а також слідову картину, криміналістично значимі зв'язки між цими елементами та механізми їх продукування і дії.

3. Інформаційну базу криміналістичної характеристики викрадення людини складають результати вивчення та аналізу судово-слідчої практики. Її перспективність та прикладний характер обумовлені статистичними розрахунками частоти поширення (зустрічальності) елементів криміналістичної характеристики, зв'язків та взаємозалежностей між структурними компонентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салтєвський М.В. Криміналістика: Підручник: У 2-х ч. -Ч.2. -Харків: Консум, 2001. -528 с.
2. Васильєв А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. -М.: ЛэксЭст, 2002. -76 с.
3. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции. -Харьков: Юрид. ин-т, 1976. -28 с.
4. Страушкевич О.В. Криміналістична характеристика злочинів: Навчальний посібник. -К., 1997. -41 с.
5. Преступления террористической направленности: уголовное преследование на досудебных стадиях /Под ред. О.Н. Коршуновой. -СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. -435 с.

6. Сорокотягина Д.А. Виктимологический анализ при расследовании преступлений // Криминалистическая виктимология (вопросы теории и практики): Сб. науч. трудов. -Иркутск: Иркутский гос. ун-т, 1980. -С.33-44.
7. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления // Криминалистика /Под ред. Р.С. Белкина и И.М. Лузгина. -Т.1. -М.: Академия МВД СССР, 1978. -С.57-75.
8. Гульдман В.В. Основные типы мотивации противоправных действий у психопатических личностей // Вестн. Моск. ун-та. Сер.14: Психология. -1984. -№ 1. -С.31-40.
9. Лысенко В.В. Расследование вымогательства. -Харьков: Ун-т внутр. дел, 1996. -155 с.

Надійшла до редколегії 04.06.2004

ОЛИШЕВСКИЙ В.В. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХИЩЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, СОДЕЯННОГО ИЗ КОРЫСТНЫХ МОТИВОВ

Определены и исследованы основные типичные признаки элементов криминалистической характеристики похищения человека, содеянного из корыстных мотивов; приведены комплексы научно-методических рекомендаций по оптимизации процессов расследования данного вида преступлений.

OLISHEVSKIJ V.V. CRIMINALISTIC THE CHARACTERISTIC OF KIDNAPPING OF THE PERSON FROM MERCENARY MOTIVES

The basic typical attributes of elements criminalistic characteristics of kidnapping of the person executed from mercenary motives are determined and investigated; complexes of scientific-methodical recommendations for optimization of processes of investigation of the given kind of crimes are given.

V.I. ПАВЛИКІВСЬКИЙ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.144

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ ВИНИ В ЗЛОЧИНАХ З ФОРМАЛЬНИМ СКЛАДОМ

Розглядається проблема встановлення форми та змісту вини в злочинах з формальним складом; наводяться аргументи на користь неможливості вчинення злочину з формальним складом з необережності.

Принципами права визнають загально зумовлюючі ідеї, які не тільки відображають пануючі в даному суспільстві погляди з питань права, але й формують певні вимоги суб'єктам правових відносин (суддям, прокурорам, адвокатам, обвинуваченим тощо) [1, с.23].

Одним із основних в кримінальному праві є принцип вини, який у вітчизняному законодавстві є не тільки правовою ідеєю, але й нормативним керівним началом, оскільки закріплений в чинному законі. Він сформульований у ч.2 ст.2 КК України наступним чином: "Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде

доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду". Кримінальне право України заперечує об'єктивне ставлення в вини, тобто відповідальність за наслідки, що настали в результаті будь-якого діяння, без встановлення вини. Таким чином, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, коли суспільно небезпечне діяння було не тільки "справою її рук", але й продуктом її свідомості та волі. Іншими словами, не може бути мови про відповідальність особи, якщо остання своїми діями заподіяла суспільно небезпечний результат, не передбачаючи і не маючи можливості його передбачити. Ніякі шкідливі для суспільства дії